

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA U ZAGREBU

god. X

Zagreb 1986.

br. 17

rasprave i prilozi

CRKVENE PRILIKE U HRVATSKOJ ZA KNEZA BRANIMIRA (879–892)*

Josip LUČIĆ, Zagreb

I.

Narodi koji su živjeli u srednjem vijeku uz obje obale Jadranskog mora, bili su uključeni u događaje i zbivanja koja su se odigravala na Sredozemlju i njegovu kopnenom zaleđu. Jadransko se more najdublje usjeklo u srednjoevropsko kopno, i preko njega je najkraći put do Podunavlja. Budući da je kudikamo duže nego šire, njime je tekao promet robe, ljudi i vijesti kojima se povezivao Levant sa Zapadom i obratno, sa svim utjecajima i razmjenama duhovne i materijalne kulture.

Hrvati su se u VII. stoljeću smjestili na dijelu istočne jadranske obale. More im je pružilo prednosti povezivanja sa susjedima i cijelim mediteranskim svijetom. Istodobno Hrvati žive u neposrednom jadranskom kopnenom zaleđu: u Posavlju, Podravlju i Podunavlju. Preko tog prostora, njegovih riječnih tokova, ravnica i alpskih okrajaka, u sastavu su srednje Evrope, zapravo njezina jugoistočnog dijela.

Istočna jadranska obala ne obiluje prirodnim bogatstvima kao zapadna. U njoj nema plodnih oranica i njiva koje natapa Po, niti žitorodnih, poljoprivrednih areala kao u Apuliji. Ali je zato istočna jadranska hrvatska obala jedna od najrazvedenijih u Evropi. To je omogućavalo da uz nju kola pomorski robni i ljudski protok velikih, upravo svjetskih razmjera kroz duga stoljeća srednjeg vijeka.

Sjeverna Hrvatska, ili kako se uobičajeno naziva u to doba, – Posavska Hrvatska, nije imala jakih prirodnih granica. Otvorene granice prema sjeveru i istoku uzrokovale su da je relativno brzo došla pod tuđinsku vlast. Naprotiv južna, odnosno Primorska Hrvatska, zaštićena na sjeveru Dinaridima, a na jugu branjena uzdužnim brdskim lancima i otocima, uživala je neku sigurnost i određenu političku samostalnost. Njezin središnji političko-državni život najviše se kretao u primorskom trokutu: Nin – Knin – Solin.

Tom hrvatskom političkom i etničkom teritoriju nisu pripadali dalmatinski gradovi i

* Referat na Drugom međunarodnom simpoziju o crkvenoj povijesti u Hrvata „Počeci kršćanskog i društvenog života u Hrvata od VII. do kraja IX. stoljeća”, u Splitu od 30. rujna do 5. listopada 1985.

neki otoci: Osor, Krk, Rab, Vrgada, Zadar, Trogir, Split, koji, s Dubrovnikom i Kotorom, čine bizantsku pokrajinu Dalmaciju.¹

II.

U polovici IX. stoljeća Jadransko more, a preko njega i hrvatska država, uvučeni su u političko-vojne obračune i duhovno-crkvena strujanja toga vremena.

Južnoj i srednjoj Evropi zaprijetila je velika arapska opasnost. U VIII. stoljeću Arapi su zaposjeli golemi prostor od Pirineja do rijeke Inda, to jest od Atlanskog do Indijskog oceana, te od katarakta Nila do Aralskog jezera. Stvorili su državu kudikamo veću od starog Rimskog Carstva. Pokušaj da na evropskom istoku osvoje Carigrad 717–718. propao je. Bizantski car Lav III. hrabro ih je odbacio od čvrstih zidina. Nastojanje pak da na krajnjem Zapadu prijeđu Pirineje slomilo se 732. u porazu kod Poitiersa. Unatoč tome postali su glavna svjetska sila pokraj Franačkog i Bizantskog Carstva.

U IX. stoljeću, iako su se počeli državno-politički cijepati, Arapi se usmjeruju na otočne dijelove Sredozemlja, njegove sjeverne luke, gradove, glavne prometne putove prvenstveno prema Egejskom, Jadranskom i Tirenskom moru. Akcije uglavnom vode Arapi iz Tunisa i Alžira, koji se nazivaju i Saracenicima. Redom padaju 827. Kreta i dijelovi Sicilije, zatim 846. stradaju Napulj i Rim, potom Korzika, gradovi i luke južne Francuske. Godine 843. osvajaju Messinu. Time su nanijeli velike štete vezama između Zapadne Evrope i Levanta i protoku trgovine koja je išla Messinskim prolazom. Istodobno jurišaju u drugom smjeru u Jadransko more. Godine 838. osvajaju Brindisi, a 839. njihov je Tarent, potom 841. pale Osor i Anconu, zatim Budvu, Rosu i Kotor. Godine 842. zauzimaju Bari. Očito je, kad im nije uspjelo prijeći Pirineje, da su htjeli preko Italije i Jadrana krenuti u srednju Evropu.

Da bi mogli zagospodariti Jadranom i spriječiti trgovinu i ostali promet između srednje i istočne Evrope, bilo je potrebno da zauzmu neko čvrsto i pogodno strategijsko uporište na istočnoj jadranskoj obali. Tko drži uporišta istočne jadranske obale, gospodar je prometa i trgovine Jadranom. Zato 866. Arapi opsjednu s morske strane Dubrovnik. Od tog grada počinje prema sjeveru niz dalmatinskih otoka, koji pružaju zaštitu pomorcima i brodovima. Istodobno brodovi koji dojedre sa sjevera i nastavljaju prema jugu, kod Dubrovnika izlaze na vidjelo. Sve do Krfa i Jonskog mora nema više pogodne prirodne zaštite za sigurnu plovidbu. Zato je Dubrovnik bio jedna od najvažnijih točaka u osvajanju i gospodstvu nad Jadranom.

Silovit arapski nalet duboko je uznemirio tadašnji svijet, jer je neposredno bio ugrožen Rim, papinsko sjedište i kršćansko središte. Bizant, pod čijom su vlašću bili egejski otoci i južna Italija, nije mogao spriječiti arapska osvajanja zbog unutrašnjih razmirica, građanskih ratova koji su slabili unutrašnju povezanost između provincija i srozavali carski ugled. Franački vladari pak kao da nisu bili zainteresirani da brane južnu Italiju i njezinu jadransku obalu. Venecija, koja je bila životno vezana uz slobodnu plovidbu Jadranom, pretrpjela je dva teška poraza. Saraceni su 841. gotovo uništili njezinu mor-

¹ O geopolitičkom značenju Jadranskog mora usp. F. BRAUDEL, *La Méditerranée et le monde méditerranéen* I, Paris, 1976, str. 113–119. – J. LUČIĆ, Hrvatska na jadranskom i podunavskom prostoru u IX i X stoljeću, *Starine JAZU* 58, Zagreb, 1980, str. 9–23 s literaturom.

naricu u Tarentskom zaljevu, a iduće godine zadali još jedan poraz kod otočića Suska u Kvarneru u Jadranskom moru.

Na taj arapski izazov i stvarnu prijetnju trebala je Evropa odgovoriti. Najprije su Dubrovčani izdržali 15-mjesečnu arapsku blokadu. Nisu se predavali. Kad su već bili na izmaku snaga, zatraže bizantsku pomoć. Car Bazilije I. pošalje mornaricu i 867. Arapi se povuku i napuste Dubrovnik. Istočna jadranska obala bila je slobodna.

Dolazak bizantske flote u Jadran dao je poticaj da se Arapi izbace i iz Barija i rastereti Rim njihovih prijetnji. Zaista, 871. franački car, uz pomoć hrvatskog brodovlja pod Domagojem, prisilio je Saracene da napuste Bari. Bez obzira što Bizant nije sudjelovao u oslobodenju Barija, on će se jače angažirati na svom jadranskom teritoriju, prvenstveno na jadranskoj obali. Tad će se bizantska pokrajina Dalmacija iz arhontije uzdići u temu sa strategom na čelu. Hrvatima je dobro došla ta arapska epizoda. Razvili su snažnu mornaricu koja je u Domagojevo (864–878) i Branimirovo (879–892) doba, zajedno s Neretvanima i Dubrovčanima, preuzela „dominium maris Adriatici”.²

Premda je arapska opasnost najneposrednija, nije bila jedina. Na Zapadu se pojavljuju nove neprilike. Normani se zalijeću i pljačkaju po ušćima rijeka i lukama u Engleskoj, a posebice u Francuskoj. Na sjeveru su još brojna poganska skandinavsko-germanska plemena. Na istoku Slaveni tek pristupaju kristijanizaciji.

Kršćanski je svijet tada potresao i unutrašnji sukob, koji je ubrzo poprimio svjetske razmjere. Riječ je o prvom raskolu 863. između Zapadne i Istočne Crkve. Zapravo između papinskog stajališta i uvjerenja carigradskog patrijarha. Spor je imao i političke posljedice: krajevi i narodi koji su bili pod Bizantom, uglavnom su se priklonili stavovima i jurisdikciji Carigrada. Ostali kršćanski svijet ustrajao je uz papu.³ Budući da je u tadaš-

2 O Arapima na Jadranu usp. F. RAČKI, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium VII, Zagrabiae, 1877, str. 227–279. – G. OSTROGORSKI, *Istorija Vizantije*, Beograd, 1969, str. 207–232. – J. FERLUGA, *L'Amministrazione bizantina in Dalmazia*, Venezia, 1978, str. 165–182. – J. LUČIĆ, *Dubrovčani na jadranskom prostoru od VII stoljeća do godine 1205*, Rad JAZU 369, Zagreb, 1975, str. 7–14. – O prilikama u Hrvatskoj u to doba usp. F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925, str. 319–376. – G. NOVAK, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, Beograd, 1962, str. 109–115. – N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971, str. 239–259. – M. BRANDT, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka I*, Zagreb, 1980, str. 225–346. – V. KOŠČAK, *Pripadnost istočne obale Jadrana do splitskih sabora 925–928*, Historijski zbornik XXXIII–XXXIV, 1980–1981, str. 291–355. – L. MARGETIĆ, *Marginalije uz rad VI. Koščaka „Pripadnost istočne obale...”*, ibidem XXXVI, 1983, str. 255–286. – V. KOŠČAK, *O nekim pitanjima hrvatske povijesti u ranom srednjem vijeku*, ibidem XXXVII, 1984, str. 211–234.

3 O crkvenoj problematici toga vremena usp. F. RAČKI, *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII vijeka*, Crkva u Hrvatskoj, Rad JAZU 79, str. 135–184; 91, str. 159–180. – M. PEROJEVIĆ, *Ninski biskup Teodozije (g. 879–892)*, I. Prilog, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split, 1922, str. 1–38; – Isti, *Ninski biskup u povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb, 1939, str. 5–71. – M. BARADA, *Episcopus Chroatensis*, Croatia sacra I, Zagreb, 1931, str. 161–215. – F. ŠIŠIĆ, n. dj., str. 377–392. – J. LUČIĆ, *Nin u IX stoljeću*, Radovi Instituta JAZU u Zadru 16–17, 1969, str. 371–396. – V. PERI, *Spalato e la sua chiesa nel tema bizantino di Dalmazia*. Vita religiosa morale e sociale ed i Concili di Split (Spalato) dei secc. X–XI. Atti del Symposium internazionale di storia ecclesiastica Split, 26–30 settembre 1978. – Ed. Antenore Padova, 1982. Seria Medioevo e umanesimo 49, str. 272–348. – V. KOŠČAK, *Giurisdizione della Chiesa nel litorale dell'Adriatico orientale e la diocesi di Nona*, ibidem, str. 443–482.

njim prilikama raskol štetio jedinstvu kršćanskog svijeta i slabio njegovu snagu i otpor, osobito pred neposrednim arapskim oružjem, nakon smrti patrijarha Ignacija, opet je 877. ustoličen Focije u prisutnosti papinih izaslanika. Nakon toga sklopio se u Carigradu 879–880. sporazum po kojem Hrvatska i Dalmacija potpadaju pod utjecaj Svete Stolice, a tako isto i Bugarska. Privremeno se uspostavilo kršćansko jedinstvo.

III.

Osim tih faktora, u zapadnoj i srednjoj Evropi nazočne su bile i druge političke i društvene suprotnosti.

Nakon pada Rimskog Carstva došlo je novo, drukčije državno-političko shvaćanje. Umjesto univerzalne apsolutne carske vlasti uzdižu se pojedini vladari i razbijaju evropsko zajedništvo. Rađa se partikularizam, toliko značajan za feudalnu epohu. Papa je uspio okruniti Karla Velikog za cara i izgraditi kakvo-takvo političko jedinstvo velikog dijela Evrope. Premda je Verdunskim ugovorom 843. to jedinstvo praktički razbijeno, taj će se kvasac evropskog jedinstva njegovati u politici Svete Stolice kroz cijeli srednji vijek. Dapače, on živi. Danas je prisutan u suvremenoj evropskoj političkoj praksi, bez obzira na stara crkvena stajališta.

U gospodarsko-društvenom pogledu tada je nicalo nešto novo, drukčije i humanije uređenje od onog robovlasničkog. Čovjek dobiva na dostojanstvu. Nije stvar koja radi, kupoprodajni predmet bez ljudskih i drugih društveno-moralnih vrednota i prava. Pred kršćanskim svijetom stajala je najvažnija zadaća da nove, u prvom redu germanske vođe, prime kršćanstvo i vlast usmjere prema kršćanskom nazoru.⁴ Budući da su u feudalnim anarhijama i samovoljama pojedinci najčešće uzurpacijama nametali vlast, morala su se stvoriti neka načela po kojima će vladari dobivati legitimitet i vladati u skladu s njima. Budući da je kršćanska Crkva izišla iz razvalina starog, poganskog društva kao najveći moralni autoritet, shvatljivo je da se razvila teorija kako je Crkva, kao duhovna snaga, iznad prolaznih svjetovnih poslova. Ona je, stjecajem okolnosti, „mater et magistra” Zapada. Vladari moraju vladati tako da ispunjavaju Božji nalog na zemlji. Ako to ne rade, pravo je Crkve da ih ukori, a po potrebi, i ekskomunicira. Svjetovna će vlast biti podređena duhovnoj. Papinska vlast *auctoritas sacrata pontificum* iznad je *regalis potestas*. Veći je, naime, biskupov autoritet, jer on posvećuje, pomazuje vladara. Državna moć, državna prisila treba djelovati u korist primjene, ostvarenja crkvenih vrednota u društvu. Iz tog jurisdikcijskog crkvenog, zapravo papinog, primata proistekla je teorija da je pravi car onaj kojeg okruni papa, po mogućnosti u Rimu. Stoga je krunidba u Rimu postala konstitutivni faktor carskog ustoličenja. Papinski autoritet, uz nasljedni legitimitet, postao je kao punovažni izvor carske vlasti. Ta se teorija papinskog jurisdikcijskog primata razvijala i dobila punu valjanost u polovici IX. stoljeća za pontifikata Nikole I. (858–867).⁵ S druge strane Crkva je odbijala da se država miješa u njezin unutrašnji život, organizaciju i nauku.

4 B. C. VAUX, *Modeli papinstva kroz stoljeća*, Svesci 33 (Communio), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979, str. 26–44 s najnovijom literaturom.

5 Nicholas Ier (Saint) (858–867), *Dictionnaire de théologie catholique*, T. XI, Paris, 1931, str. 506–526. – H. JEDIN, *Velika povijest Crkve*, III/1, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971, str. 158–162, 184.

Pravna podloga papinske jurisdikcije i papinskog, da tako kažemo, političkog primata, temeljila se u to doba na takozvanoj Konstantinovoj darovnici (Donatio Constantini). Prema tom dokumentu, za koji je, kako je poznato, poslije utvrđeno da je falsifikat, car Konstantin Veliki je 314. prepustio Rim i zapadni dio carstva Rimskoj Crkvi. Univerzalni pravni primat daje se papi. Uz njega i rimski narod s klerom sudjeluje u izboru cara. Papa će valjano nositi znakove carske vlasti i sve oznake suvereniteta, pogotovu onda kad nema cara. Papa ima pravo raspolagati carskom krunom i nju podijeliti onome za koga smatra da je treba nositi.⁶

Dok se tako težilo za evropskim političkim jedinstvom, dotle u organizacijskim, unutrašnjo-crkvenim pravnim normama i postupcima nije bilo jedinstvenosti. Papinska se vlast nije svuda držala vrhovnim i neprikosnovenim autoritetom u crkvenim pitanjima. Neki su smatrali da je on samo jedan od nadbiskupa, a ne rimski prvosvećenik. Crkve u pojedinim pokrajinama i državama zadržale su određenu samosvojnost i neovisnost, posebice u nekim crkveno-pravnim i crkveno-upravnim pitanjima. Pojedini biskupi drže da i oni, kao nasljednici apostola, imaju vlast koja također proizlazi iz Krista. Time su ugrožavali papinski primat. To se primjerice odražavalo u postavljanju novih biskupa. Njih su neki nadbiskupi i metropoliti posvećivali mimo papine volje i želje. Odatle pa do pokušaja da pojedini metropoliti osnuju vlastitu crkvenu državu, nije bio dalek korak. Neki put su pokrajinske sinode, pod pritiskom mjesnih biskupa, izglasavale odluke za koje su držale da ih papa ne treba potvrditi. Očito je da nisu bile u skladu s crkvenom doktrinom i praksom. Crkvi su bila oteta, sekularizirana dobra. Izbori za visoke crkvene službe obavljali su se često pod pritiskom zemaljskih vladara. Izabrani crkveni velikodostojnici neki put su radije služili zemaljskim gospodarima nego dobrobiti Crkve. Nije bilo uklonjeno laičko opatstvo. Visoki kler se mnogo puta uplitao u političke, stranačke razmirice pojedinih pretendenata bilo na prijestolje ili druge službe.

Protiv takvog stanja, koje je graničilo s dezorganizacijom, digli su se neki, dosad nepoznati, crkveni pravници. Sastavili su između 847. i 852. takozvane Izidorove Dekretalije, za koje se kasnije ustanovilo da su krivotvorine, i to najpoznatije u povijesti. Nastale su, po svoj prilici, u Francuskoj u Reimsu, premda se ne isključuju i drugi gradovi (Le Mans, Tour). Taj pravni zbornik, u kojem se nalazi i Donatio Constantini, učvrstio je papinski autoritet. Sve sinodalne zaključke morao je odobriti papa. Papa postaje posljednja crkveno-pravna instancija. Povratila se stara crkvena disciplina, koja je i prije postojala, ali je sada dobila snagu zakona. Ograničila su se prava metropolitima. Papa će odlučivati o osnutku biskupija i uspostavljanju metropolitanskih sjedišta. On će suditi i presuđivati biskupima i odlučivati o sufraganima. Da bi se ojačala povezanost između Rima i metropolitanskih crkava, obavezno se uvodi palij. Sve je u Dekretalijama podređeno da se postigne poslušnost unutar Crkve i da se ona u njoj prakticira. Crkvena dobra moraju služiti potrebama Crkve, a ne pojedinačnoj koristi. Sređuje se odnos između laika i klera, osobito u pitanju materijalnih dobara.

Dekretalije nisu stvorile papinsko prvenstvo, nego ga pretpostavljaju kao činjenicu koja je očita suvremenicima. U tom su smislu Dekretalije postigle svrhu. Uz veliku pomoć

⁶ Donazione di Constantino, *Enciclopedia cattolica* IV, Roma, 1950, str. 725–729. – H. JEDIN, n. dj., str. 67–68, 112.

redovnika, postale su temeljni kamen u razvoju crkvenog prava, ne samo u doktrinar-
nom nego i u disciplinskom i organizacijskom smislu. Tradicionalno crkveno pravo nije
poznavalo centralnu crkvenu upravu. Nju su kao sustav razvile Ps. Izidorove Dekretali-
je. To je omogućilo napredak i uredan razvoj crkvenog života, kojeg nije uspio uništiti
feudalni partikularizam, ali ga je počeo nagrizati. Dekretalije su se počele primjenjivati
u crkvenom životu odmah za papâ Nikole I. i Ivana VIII. (872–882).⁷

IV.

U tom jačanju papinskog političkog i crkveno-vjerskog autoriteta na Zapadu, u primje-
ni i djelovanju Ps. Izidorovih Dekretalija na području Zapadne Crkve, svratimo na isto-
čnu jadransku obalu, u hrvatsku kneževinu, da vidimo što se tu događa.

Nakon smrti vladara Domagoja dolazi 878. na vlast Zdeslav, koji nije njegov potomak.
On stiže iz Carigrada, očito kao štićenik i povjerljiva osoba bizantskog cara.⁸ Sveta
Stolica nije u toj promjeni vidjela neku opasnu političku prekretnicu. Dapače, pod doj-
mom crkvenog pomirenja s Carigradom, očekuje da će preko Zdeslava lakše djelovati
na crkvene prilike u Bugarskoj, koja je trebala doći pod utjecaj Zapadne Crkve. Stoga
papa Ivan VIII. početkom 879. piše „dragom sinu Zdeslavu, slavnom slavenskom, to
jest hrvatskom, vladaru”. Podsjeća ga da je do pape stigla vijest o njegovoj dobroti i
vjeri u Boga. Stoga ga moli, u ime ljubavi prema svetim apostolima Petru i Pavlu, da
papinom poslaniku, koji ide u Bugarsku do kralja Mihajla, omogući da zdrav i nepovri-
jeđen stigne, i da ga opskrbi hranom i odjećom.⁹

Dok je Sveta Stolica imala takvo mišljenje o Zdeslavu, izgleda da su Hrvati stekli druk-
čije uvjerenje. Očito je da Zdeslav nije došao sam, nego u pratnji bizantske vojske i
momarice i visokih bizantskih državnih službenika. To je uzrokovalo krajnje nepovjere-
nje. Zacijelo se mislilo da bi Zdeslav mogao sklopiti savez s Bizantom, koji ne bi bio sa-
mo odraz prijateljstva nego bi mogao biti i vojno-politički sporazum koji bi Hrvatsku
priklonio Bizantu. Isto tako bi, očito, nastojao da se i hrvatska Crkva opredijeli za ca-
rigradskog patrijarha. Možemo pretpostaviti da su pojedinci ili skupine u tom smjeru i
radili. Protubizantska i profranačka stranka vjerojatno su smatrale da bi se time na-
rušila ona ravnoteža na istočnoj jadranskoj obali koja je postignuta 812. Aachenskim
mirom. Hrvatska, ta neobično važna kneževina u geopolitičkom pogledu na ovom pro-
storu jugoistočne Evrope, postala bi, očito, pod bizantskim nadzorom, opasna prijet-
nja Zapadu. Nastala je urota. Na vlast je 879. došao Branimir, kojeg kronike označuju

7 Pseudo Isidoro, *Enciclopedia cattolica* X, str. 241–245. – Primauté, *Dictionnaire de Théologie catholique* XIII, str. 299–300. – P. BREZZI, *La civiltà del medio evo europeo* II, Roma, 1978, str. 272–273. – A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983, str. 132–133. – H. JEDIN, n. dj., str. 158–164, 187–189, 326–331. – B. C. VAUX, n. dj., str. 33.

8 „His diebus Sedesclavus, Tibimiri ex progenie, imperiali fultus presidio Constatinopolim veniens, Sclauorum ducatum arripuit, filiosque Domogoi exilio trusit” – F. RAČKI, *Documenta...* str. 373.

9 M. KOSTRENCIĆ – J. STIPIŠIĆ – M. ŠAMŠALOVIĆ, *Codex diplomaticus I* (kratica CD I), Zagreb, 1967, str. 12.

da je maknuo Zdeslava.¹⁰ Na istočnoj jadranskoj obali ostalo je političko-teritorijalno stanje status quo, koje je već bilo utvrđeno u Aachenu: Istra, Liburnija (Hrvatska) i Dalmacija, osim primorskih gradova i Venecije, u granicama su zapadnog utjecaja.¹¹

V.

Iz doba Branimirove vladavine sačuvalo se nekoliko pisama pape Ivana VIII. i Stjepana VI, koja su, pokraj kamenih spomenika i natpisa, jedini izvori za hrvatsku povijest toga vremena. Njihov ćemo sadržaj raščlaniti na dijelove koji se odnose na političku povijest i crkvenu organizaciju.

Papa Ivan VIII. javlja 7. lipnja 879. „dragom sinu Branimiru” da je na Spasovo, to jest 21. lipnja spomenute godine, služeći svetu misu na oltaru blaženog Petra apostola u Rimu, podigao ruke i blagoslovio njega i čitav narod njegove zemlje.¹² Čin javnog spominjanja i blagoslova značio je, u duhu onog vremena, državno-pravno priznanje samostalnosti i davao zakonitost vladaru. Papa je, u skladu s Konstantinovom darovnicom i Ps. Izidorovim Dekretalijama i tadašnjoj praksi, postupio kao onaj koji je iznad naroda i iznad kraljevstava: *constitues eos principes super omnem terram.*¹³

Očita je promjena koja je nastala u odnosu Svete Stolice prema hrvatskom vladaru. Papa je svakako dobio nova obavještenja o Zdeslavovim nastojanjima i Branimirovim nakanama. Uvidio je da Hrvatska treba da ostane u onoj političkoj orbiti koja je svojedobno obuhvaćala prostore Karla Velikog. Kako je kod Svete Stolice još uvijek tinjala težnja o jedinstvenoj karolinškoj Evropi, jasno je da je papa prihvatio Branimira i njegove izraze odanosti i vjernosti. Hrvatska država, odnosno hrvatski teritorij tada je dobio stvarnu neovisnost, ali unutar zapadnog političkog i vjerskog kruga. To će ostati stoljetna tekovina hrvatskog naroda i njegove povijesti.

Godinu dana kasnije isti papa piše „odličnom mužu Branimiru, slavnom knezu i dragom našem sinu” da mu pošalje svoje izaslanike koji će ga obavijestiti o potrebama i željama. Papa će tada uputiti svoje predstavnike i, po crkvenom običaju, čitav hrvatski narod (*universus populus*) preko njih će obećati papi vjernost (*fidelitatem*).¹⁴

Neki drže da se skup čitavog hrvatskog naroda može odnositi na sabor na Duvanjskom polju, koji je opisan u Ljetopisu popa Dukljanina.¹⁵ Bez obzira na tu vjerojatnost,

10 „His diebus quidam Slavus nomine Brenamir interfecto Sedescavo ipsius ducatum usurpavit” – F. RAČKI, *Documenta*, str. 374.

11 „(Karolus) regnum Francorum ... Postquam (Saxoniam), utramque Pannoniam, et adpositam in altera Danubii ripa Daciam, Histriam quoque et Liburniam atque Dalmatiam, exceptis maritimis civitatibus, quas ob amicitiam et iunctum cum eo foedus Constantinopolitanum imperatore habere permisit” – F. RAČKI, *Documenta*, str. 315.

12 CD I, str. 15. – B. DUDA, *Razmišljanja o pismima pape Ivana VIII hrvatskom knezu Branimiru*, Glas Koncila br. 11, od 27. V. 1979, str. 6–7; br. 12, od 10. VI. 1979, str. 6–7. – E. PERIČIĆ, *Prijelomno IX stoljeće* (II), Glas Koncila br. 9, od 29. IV. 1979, str. 12–13. – A. MATANIĆ, *Hrvati u Crkvi*. Bit i značenje 1100. obljetnice obnovljenih veza između rimskih papa i Hrvata, Crkva u svijetu 3, Split, 1979, str. 263–268.

13 Giovanni VIII papa (872–882). *Enciclopedia cattolica* VI, str. 582–584.

14 Nicolas Ier (Saint) ... str. 524.

15 F. ŠIŠIĆ, n. dj., str. 387. – V. KOŠČAK, *Pripadnost...*, str. 326. – O problemu Ljetopisa usp. najnovije M. HADŽIJAHIĆ, *Kako su nastali najstariji naši ljetopisi*, Dubrovnik 4, 1985, str.

može se upozoriti da je ovdje riječ o političkom činu. Papa hoće saslušati hrvatske želje, a to su po svoj prilici bile, da sačuvaju neovisnost prema Bizantu i drugim preten-
dentima. Papa, jamačno, za uzvrat što im daje jamstvo o neovisnosti traži javno pri-
znanje i iskazivanje vjernosti u skladu s feudalnim pojmom obrane. Iskazivanje i prima-
nje vjernosti uključuje prihvaćanje i davanje zaštite. Ovdje je neke vrsta odnosa: *bene-
fium* = priznanje samostalnosti i jamstvo slobode, i *officium* = vjernost (fidelitas) s
druge strane. Pod izrazom *universus populus* ne bi se trebalo podrazumijevati čitav
hrvatski narod, nego reprezentativan skup odličnika koji vode javnu i crkvenu politiku,
odlučuju o državnim i crkvenim pitanjima. Unatoč tim napomenama i ogradama skup
„čitavog naroda” trebao je biti opća manifestacija, neka vrsta plebiscita, da se pokaže
kako iza Branimirove odanosti stoji i volja čitavog puka.

VI.

Što se tiče crkveno-organizacijskih pitanja, tu ćemo izdvojiti dva stajališta koja se nala-
ze u papinim pismima.

Dio sadržaja odnosi se na poticanje vjerničkog opredjeljenja kneza Branimira, hrvat-
skog i dalmatinskog klera i naroda. U prvom pismu¹⁶ papa Ivan VIII. kaže da mu je
svećenik Ivan donio Branimirova pisma u kojima su izrazi odanosti, iskrenosti i ljuba-
vi vjere u svetog Petra i papu. Hrvati se vraćaju Svetoj Rimskoj Crkvi (toto animo
totaque voluntate redire cupiatis) od koje su njihovi preci primili nauk vjerskih isti-
na (melliflua sancte predicationis dogmata suscepisse agnoscitis). Zbog toga se papa
posebice raduje. Prima ih raširenih ruku i s očinskom ljubavlju. Neka ih da budu
vjerni Bogu i svetom Petru do smrti, da bi primili krunu života, koju je Bog obećao
onima koji su ga izabrali. Sam će ih se papa sjećati u molitvama pred Gospodinom i
preporučivati zajedno s njihovim knezom šaljući im blagoslov.

Papino veselje zbog povratka hrvatskog kneza i hrvatskog naroda Svetoj Rimskoj Crkvi
(ad sanctam Romanam ecclesiam), nije izraz literarne blagoljublivosti, kancelarijske
rječitosti i rutine, nego iskren izričaj zbog tog događaja. Mora biti da je pokušaj nekih
hrvatskih državnih, pa i vjerskih, crkvenih krugova, zacijelo uz obilnu i jaku materijal-
nu bizantsku pomoć, bio snažan, da ne kažemo revolucionaran, kad se je htjelo kroz
kratko vrijeme Zdeslavove vladavine promijeniti vjerničku opredijeljenost i raspolože-
nje čitavog naroda.

U drugom pismu od 7. lipnja 879. papa priznaje¹⁷ da mu je sada mnogo jasnije koliko
je jaka Branimirova vjera i odanost prema Crkvi svetih apostola Petra i Pavla i papi.
Prihvaća njegovu izjavu da želi biti vjeran i poslušan (fidelis in omnibus et obediens
esse cupias), i obećaje mu, jer se vratio pod krilo Svete Stolice, da će uživati milost i
Božji, apostolski i njegov blagoslov u obrani od svih neprijatelja, da bude zdrav i si-
guran i lakše pobijedi svoje protivnike. Opominje ga da u svojim djelima ima pred oči-
ma Gospodina, da ga se boji i voli svim srcem. Tad mu papa javlja da ga je javno blago-
slovio u crkvi sv. Petra na Spasovo.

61–84.

16 CD I, str. 13.

17 Ib., str. 14–15

Iz tog papinog pisma proizlazi da je Branimir točno obavijestio papu o prilikama u Hrvatskoj i da je papi sada mnogo jasnije što se događalo (*luce clarius nouimus*). Budući da Branimir posebno ističe potpunu vjernost i poslušnost, smijemo zaključiti da njegov preteča Zdeslav nije bio vjeran i poslušan u svemu. Branimir kao da se ispričava papi da je morao ukloniti Zdeslava zbog nevjernosti i neposlušnosti.

U istom pismu papa izlaže da šalje svećenika Ivana s pismima za bugarskog kralja Mihajla. Preporučuje Branimiru da to poslanstvo slobodno propusti kako bi bez zakašnjenja obavilo svoju zadaću. Kako iz kasnijeg pisma, iz godine 880. znamo, bugarski kralj Mihajlo nije bio voljan doći pod crkvenu jurisdikciju Svete Stolice.¹⁸ Očito je da je papa, sluteći i vidjevši da je Bugarska u crkveno-vjerskom pogledu izgubljena, upro sve sile da vjerski sačuva Hrvatsku i održi je pod svojim utjecajem. Hrvatska je zbog svog zemljopisnog položaja – blizine Italije i srednje Evrope – postala zapravo isturena točka katoličanstva prema Istoku.

Dok je pitanje povratka Hrvatske pod crkvenu jurisdikciju Svete Stolice bilo riješeno, jer je poticaj za to dao vladar, dotle je stanje u dalmatinskim gradovima bilo drukčije. Tamo nema neposrednog jakog političkog autoriteta koji bi mogao i smio raditi drukčije nego onako kao što mora bizantski podanik, službenik, to jest slijediti političke i crkvene smjernice carigradskog dvora. Da se nešto tu promijeni, morala je, zacijelo, posredovati i utjecati najviša vlast – car. Drži se pouzdanom činjenicom da je sam Bazilije prepustio dalmatinske gradove crkvenoj jurisdikciji Rima, da pokaže dobru volju u pregovorima oko jedinstva crkava. Isto je tako moguće da je uvidio kako dalmatinska Crkva, ograničena na nekoliko osamljenih gradova i otoka, ne bi mogla dugo izdržati stojeći uz Carigrad, kad su na neposrednoj granici hrvatska država i Crkva opredijeljeni na papu. Činjenica je da papa piše dalmatinskom kleru i narodu i posebno spominje zadarskog biskupa Vitala, osorskog Dominika, salonitanskog nadbiskupa Ivana, te općenito i sve dalmatinske biskupe, svećenike, uglednije pučke predstavnike Splita i Zadra i ostalih gradova. Oni su uputili papi pismo. Ivan VIII. im 10. lipnja 879. odgovara.¹⁹ Podržava njihovu želju da, kao što su to učinili njihovi preci, sada i oni slobodnom voljom pristaju povratiti se stolici Svetog Petra apostola, koja je glava i učiteljica svih Božjih crkava (*ad sedem beati Petri apostoli, que caput et magistra est omnium ecclesiarum Dei ... toto animo libentique uoluntate reuerti studeatis*). Neka se sjete kako su im preci bili sretni što su slijedili svetog Petra i koliko bi podnijeli nezgoda kad bi ih se od njega kao strance odvojilo. Stoga ih potiče, jer se trude radosno povratiti (*redire ouanter adtendatis*), da od njih izabran biskup, s njihovim dopuštenjem i voljom, bez oklijevanja dođe u Rim primiti posvećenje i palij, kako je to bilo od davnine. Ukoliko bi ih netko od Grka (to jest Bizantinaca) i Slavena (to jest Hrvata) u tome ometao, papa će se svojim autoritetom pobrinuti da to spriječi. Ako bi izabrani nadbiskup odbio doći, po starom običaju, u Rim i primiti posvećenje, ili otići drugamo dobiti palij, bit će ekskomunicirani. U tu svrhu šalje im svećenika Ivana koji će ih u svemu usmeno obavijestiti.

18 *Ib.*, str. 19.

19 *Ib.*, str. 16–18.

Pismo pape Ivana VIII. dosta je oštro. Vidi se da se i Crkva u dalmatinskim gradovima bila odvojila od Svete Stolice. Pritisak na dalmatinske biskupe da se pripoje Carigradu bio je velik i od strane Bizantinaca i Hrvata. Očito je da se radilo o velikom planu da se dalmatinski gradovi i Hrvatska, dakle veliki dio istočne jadranske obale s unutrašnjosti, crkveno, a to je značilo i politički, podrede Carigradu; da povratak Rimu nije bio jednostavan ni lagan, jer su nazočne snage koje to ne žele, koje protiv toga rade. Papa je obećao da će pomoći svojim autoritetom da se suprotstavljanja uklone, ali i tako da novi nadbiskup dođe u Rim na posvećenje i dobije palij, da postane metropolit. Na taj će se način disciplinski i organizacijski vezati uz papu, uz sankcije ako bude neposlušan.

Sveta Stolica je, dakle, uspješno riješila pitanje povratka Crkve u Hrvatskoj i Dalmaciji pod svoju vlast.

Ostalo je riješiti drugi problem, drugo stajalište: ninsku biskupiju i njezina biskupa Teodozija. To je jedno od najzamršenijih pitanja crkvene povijesti u Branimirovo doba i uopće u rano srednjovjekovnoj Hrvatskoj.

Za ninsku biskupiju prvi put se doznalo za pontifikata Nikole I. (857–867). On spočitava ninskom kleru i puku da se ne smije osnovati biskupija bez privole Apostolske Stolice, bez papine odluke i naredbe.²⁰

Papin prigovor može se tumačiti na različite načine. Na primjer, kao da papa kori ninski kler i puk što nisu sami izabrali biskupa.²¹ Za razjašnjenje tog slučaja potrebno je upozoriti na neke činjenice. U crkvenom životu do polovice IX. stoljeća postojala je praksa da su neki put, u iznimnim prilikama, metropoliti usklađivali izbor biskupa, potvrđivali ih i posvećivali, pod uvjetom da su ih gradski kler i puk izabrali. Odluka o izboru slala se u Rim. Biskup se mogao ustoličiti u gradovima koji su po svojem značenju bili ravni rimskom gradu – civitas. Mogla se, međutim, podići biskupija i u manjem gradu, ako je on bio napučen.²² U pojedinim mjestima, koja nemaju rang, značenje grada – civitas, bio je običaj da se postavi biskup. Zvao se je *episcopus ruralis*, za razliku onoga u gradu: *episcopus civitatis*. *Episcopus ruralis* nazivao se na Istoku *episcopus ton agrón* ili *horepiskopos* = *chorepiscopus*. Budući da je broj korepiskopa bio velik, njihov se broj ograničavao. Bili su podložni gradskom biskupu na čijem su teritoriju djelovali.²³

Primijenimo li tu crkvenu praksu na ninskog biskupa, možemo utvrditi da je ninska biskupija mogla biti kanonski, to jest crkveno-pravno, utemeljena bez znanja Svete Stolice, jer su pravo osnivanja biskupije imali i pojedini metropoliti, posebice patrijarsi, na svom području. Ako su se po crkvenom pravu biskupije mogli podići u uglednijim gradovima koji su imali rang rimskog civitas, Nin je ispunjavao te uvjete. Bio je civitas u antici i prijestolnica hrvatskih vladara u ranom srednjem vijeku. Ali, i bez tih uvjeta bilo je kanonski dopušteno i moguće utemeljiti biskupiju i u gradu koji nema antičku

20 Ib., str. 8.

21 M. PEROJEVIĆ, *Ninski biskup Teodozije*, str. 6.

22 B. KURTSCHIED, *Historia iuris canonici*, Romae, 1951, str. 107, 110–111, 123.

23 Ib., str. 61–62.

tradiciju. U oba slučaja ninska biskupija uživala bi legitimitet. Ne bi se trebala olako odbaciti ni teorija da je ninski biskup bio korepiskop na području akvilejske patrijaršije.²⁴

Nakon pojave Ps. Izidorovih Dekretalija u polovici IX. stoljeća, nastao je preokret. O osnutku biskupije i metropolije odlučivat će samo papa. On će posvećivati i opozivati biskupe, jer je to njegovo pravo primata. Ograničava se pravo metropolita s obzirom na samovoljno imenovanje biskupa. Ukidaju se korepiskopi, jer su često bili izravno u službi metropolite, izvan papina domašaja.²⁵ Sveta Stolica je pošla organizacijskoj centralizaciji i ujednačavanju crkvenog prava. Nije čudno da upravo papa Nikola I. postavlja pitanje ninske biskupije, jer su u njegovo doba Dekretalije došle u Rim, premda on a ni drugi pape nisu imali udjela u njihovu sastavljanju. On prvi djeluje u skladu s tim Dekretalijama.²⁶

U Branimirovo doba, a za pontifikata Ivana VIII, pitanje postojanja i djelovanja ninske biskupije nije toliko aktualno koliko način na koji će se ninska biskupija popunjavati. Zapravo, tko će posvećivati ninskog biskupa: područni, to jest akvilejski patrijarh ili papa? Papa piše 7. lipnja 879. Teodoziju, izabranom ninskom biskupu. Hvali njegovu odanost svetom Petru i papinskoj vlasti. Poziva ga da dođe u Rim i da kao njegovi preteče primi biskupsko posvećenje od Apostolske Stolice, koja „caput et magistra est omnium ecclesiarum Dei”.²⁷

Iz papinog je pisma vidljivo da su ninski biskupi prije Teodozija dolazili u Rim na posvećenje; da je ninska biskupija imala svoj „series episcoporum” i stanovitu tradiciju. Kad papa sada želi da obnovi stari običaj, da ninski biskupi opet dolaze u Rim na posvećenje, to je u skladu s učvršćenjem papina primata u to doba na Zapadu. Papa prisvaja dotadašnja prava metropolita.

Papi je očito bilo stalo da ninski biskup, koji je ujedno i biskup Hrvata „episcopus Croatorum” (prema formulaciji splitskog sabora 925. godine), osobno dođe u Rim, a ne patrijarhu Walpertu u Akvileju. Kao da je vidljiv strah da događaji ne bi dobili drukčiji smjer. Focije je, naime, čim je postao patrijarh, pozvao Walperta da bude uz njega i izbaci iz „Creda” izraz „filioque”. Unatoč svemu Teodozije odlazi u Akvileju i tamo prima posvećenje.²⁸ Jasno je da se Teodozije bojao poći u Rim, kad Sveta Stolica dovodi u sumnju legalnost ninske biskupije i kada se počinju primjenjivati Ps. Izidorove Dekretalije. Zacijelo je pretpostavljao da bi papa mogao zbog toga uskratiti posvećenje. Teodozije tek 880. kao posvećen biskup (consecratus), koji uživa „ordinatio” akvilejskog patrijarha, dolazi u Rim, gdje obavještava papu o prilikama u Hrvatskoj, te mu iskazuje odanost i vjernost.²⁹ Tu je, po svoj prilici, Teodozije sreo svetog Metoda. Upo-

24 M. PEROJEVIĆ, n. dj., str. 24. – Ne bi li bilo presmjelo nabaciti misao: kao što je Nin bio sjedište biskupa, jer u njemu stoluje hrvatski knez, nije li Split postao metropolija u doba kad je u njemu bila Tomislavljeva prijestolnica, da se iskaže jedinstvo crkvene i političke vlasti?

25 H. JEDIN, n. dj., str. 329–331. – Pseudo Isidoro, str. 244–245.

26 Nicolas Ier (Saint), str. 521–525.

27 CD I, str. 15–16.

28 F. RAČKI, *Nutarnje stanje*, str. 177.

29 CD I, str. 18–19.

znao je njegovo djelovanje i počeo uvoditi glagoljicu i službu Božju na hrvatskom jeziku.³⁰

Nekoliko godina poslije opet nastaje spor s Teodozijem. Nakon smrti splitskog nadbiskupa Marina, kler i puk toga grada izaberu za splitskog nadbiskupa, hrvatskog biskupa Teodozija. To je, zacijelo, bila želja i nakana kneza Branimira, da se hrvatska i dalmatinska Crkva nađu pod zajedničkom jurisdikcijom. Jedinствена crkvena hrvatsko-dalmatinska organizacija mogla bi ojačati i trajnije osigurati orijentaciju prema Svetoj Stolici. U političkom pak pogledu pridonijeti državno-pravnom ujedinjenju Dalmacije i Hrvatske. Kao da se htjelo preko crkvenog jedinstva utrti put i provesti političko ujedinjenje, razbiti tadašnji teritorijalno-politički hrvatsko-dalmatinski dualizam.³¹ Teodozija je za salonitanskog nadbiskupa uveo akvilejski patrijarh Walpert. Papa Stjepan VI. godine 886/887. stoga kori Walperta da je prekoračio svoja prava, kao što je već prije pogriješio kad je bilo pitanje biskupa u gradu Como. Sad ponavlja pogrešku i pristup, jer je namjestio salonitanskog nadbiskupa.³²

Vidljivo je da se ovdje sukobljavaju dva shvaćanja: ono prije pojave Ps. Izidorovih Dekretalija, po kojem su patrijarsi i metropoliti imali široka ovlaštenja i određenu samostalnost organizacijskog djelovanja, pa su neki put prisvajali papinska prava, kako to još uvijek u ovom slučaju čini patrijarh Walpert; i drugo shvaćanje: jačanje crkvene centralizacije i jedinstva s papinskim univerzalnim primatom s ujednačavanjem kanonskih propisa na čitavom području Zapadne Crkve, kako to zahtijeva papa Stjepan VI.

Papa je prekorio i Teodozija, jer je otišao u Akvileju da uredi pitanje prijelaza u Split, a bio je dužan radi toga poći u Rim (quam in sede beati Petri ab apostolicis debueras manibus petere). Ujedno ga podučava da ne može po kanonskom pravu držati dvije biskupije,³³ ninsku, hrvatsku, i splitsku, dalmatinsku.

Teodozije je odgovorio da želi obnoviti salonitansku biskupiju. Papa ga na to potiče da obnovi crkve, ali tako da poštuje prava starih crkava. Budući da je Teodozije zamolio palij, papa mu obećaje da će mu ga dati kad dođe u Rim „ad apostolorum limina”.³⁴

Izgleda da Svetoj Stolici nije, u tom času, odgovarala ta samovoljna promjena u crkvenoj organizaciji i zajednički hrvatsko-dalmatinski biskup, zapravo sjedinjenje dviju crkava. Da li je nastao otpor kod dalmatinskog klera, koji nije htio imati nad sobom hrvatskog biskupa, ili je papa želio da posvjedoči svoj autoritet, da se mimo njega ne obavljaju poslovi koji su u njegovoj nadležnosti? Bez obzira na motive i podrijetlo prigovora i nezadovoljstva, obratimo pažnju na Teodozijevu želju da dobije palij i papinu naklonost da mu ga dade.

30 V. ŠTEFANIĆ, *Tisucu i sto godina od moravske misije Cirila i Metodija*, Slovo 13, Zagreb, 1963, str. 30–33 s literaturom.

31 J. LUČIĆ, *Nin u IX stoljeću*, str. 388–389.

32 CD I, str. 20. – Aquilee, *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclesiastique* III, 1924, str. 1124.

33 CD I, str. 21.

34 *Ib.*, str. 22.

Palij je neka vrsta plašta što ga je visoki prvi svećenik Staroga zavjeta nosio na plećima. U Novom zavjetu to prijede na rimskog biskupa kao prvosvećenika. Papa je podjeljivao palij nadbiskupima i patrijarsima i tako ih učinio sudionicima prava u ravnanju Crkvom. Nadbiskup koji primi palij dobiva neka metropolitanska prava u obavljanju vlasti nad podređenim biskupima svoje metropolije. Od vremena Karla Velikog palij je postao znak metropolita. Od druge polovice IX. stoljeća novoimenovani nadbiskup bio je dužan u roku od tri mjeseca zamoliti papu za palij i položiti ispovijest vjere. Istodobno je živjela i stara predodžba da može postojati metropolitanski sustav bez papinskog sudjelovanja. Uredovali su metropoliti s palijem, koji su neposredno podređeni Rimu, i metropoliti bez palija, koji su uvijek u službi nekog patrijarha ili primasa.

Pojavom Ps. Izidorovih Dekretalija metropolitansko je pravo bilo povezano s papinstvom. Čin dodjeljivanja palija bio je istovjetan i potvrdom i zaključkom da se metropolitanska vlast izvodi iz papinske, iz njegova primata. Tako se pojačala povezanost između Rima i metropolitanskih crkava. Palij postaje simbol metropolitanske vlasti, a metropolit papinski namjesnik s delegiranim udjelom u univerzalnom primatu.³⁵

I u ovom slučaju patrijarha Walperta i nadbiskupa Teodozija sukobljavaju se dva shvaćanja. Staro, da patrijarh može nekog uzvisiti na čast nadbiskupa, podrazumijevajući da će time dobiti i metropolitansku vlast nad podređenim biskupima, i novo, da je samo papa izvor metropolitanske vlasti te da će stavljajući palij na pleća novog nadbiskupa tako disciplinski i organizacijski čvršće privezati novog metropolitu uz Svetu Stolicu.

Je li Teodozije otišao u Rim, primio palij i postao salonitanskim metropolitom i sudionikom univerzalne papinske vlasti i njegova primata, ili je ostao u Splitu ili Ninu kao nadbiskup, i prema starom shvaćanju, metropolit bez palija, ali podređen akvilejskom patrijarhu — ne znamo.

VII.

Uz tu političku i crkvenu aktivnost, koja je vezana uz Branimirovu djelatnost i djelatnost njegovih suvremenika sa Svetom Stolicom, a odražava se kroz papina pisma, možemo dodati i neke druge događaje.

Konstantin Porfirogenet zapisao je da je car Bazilije I. (867–886) odredio da dalmatinski gradovi onaj tribut, koji su dotad davali bizantskom namjesniku u Zadru, ubuduće plaćaju hrvatskim, odnosno slavenskim vladarima u zaleđu. Tako je Split polagao 200, Zadar 110, Trogir, Cres, Rab i Krk svaki po 100 nomizmata hrvatskom vladaru, Dubrovnik 36 zahumskom i 36 travunjskom arhontu. Ipak će nešto malo novca i dalje plaćati strategu „da se pokaže njihova podložnost i pokornost”.³⁶ Ta se carska odluka u hrvatskoj historiografiji različito datirala. Neki misle da se to dogodilo za vladara Zdeslava, a drugi za Branimira.

Naša je pretpostavka da je to bilo u Branimirovo doba. Tad su se dalmatinski gradovi upravo plebiscitarno opredijelili za papu. Kako su se u to doba crkvena pitanja i crkve-

35 F. RAČKI, *Nutarnje stanje*, str. 150–151. — H. JEDIN, n. dj., str. 82, 162, 186, 322–324, 329.

36 F. RAČKI, *Documenta*, str. 372–373.

na podložnost isprepletali s političkom pripadnošću, dalmatinski gradovi nisu bili toliko značajni za Bizant, jer patrijarh, a preko njega i car, nemaju više crkvene jurisdikcije. To je uključivalo i slabljenje političkog nadzora i vlasti. U tako smanjenom bizantskom utjecaju nije bilo potrebe da strateg ubire tribut, nego je bolje da se on daje onome tko je u neposrednom zaleđu i o kome se, u neku ruku, ovisi. Dalmatinski su se gradovi „de facto” otcijepili od bizantskog nadzora tada kad su umjesto bizantskom strategu počeli plaćati tribut hrvatskom vladaru. Čvršće su se prionuli uz zaleđe. Uza to, upravo u Branimirovo doba, bio je sklopljen sporazum između pape i Bazilija I. o povratku utjecaja Svete Stolice u Dalmaciju i Hrvatsku. Te su okolnosti, zacijelo, utjecale da dalmatinski gradovi ubuduće plaćaju tribut hrvatskim, slavenskim vladarima. Budući da se ipak nešto malo moralo i dalje isplaćivati bizantskom namjesniku, taj simbolični novčani iznos bio je ona tanka pupčana nit koja je dalmatinske gradove i dalje „de jure” uklapala u bizantski državni sustav.

Kad je 879. bilo predviđeno sporazumom između Svete Stolice i cara Bazilija I. da Bugarska potpadne pod papinsku jurisdikciju, Hrvatska je trebala postati posrednička zemlja preko koje će prolaziti poslanstva objiju strana. Poznato je da se to nije ostvarilo. Hrvatski su vladari morali biti oprezni, jer su se Bugari zalijetali sve do njihovih granica. Oni su 854. bili napali Hrvatsku, ali ih je Trpimir porazio i odbacio. Branimir, videći da Bugarska neće doći pod crkvenu jurisdikciju Svete Stolice, očito se bojao da se može ponoviti napad na hrvatske granice. Da bi Hrvatska bila sigurnija, Branimir je pomagao srpske vladare koji su tražili i dobili azil u Hrvatskoj. Branimiru je, zacijelo, bilo stalo i političko-strategijski odgovaralo da na istočnim hrvatskim granicama stoji slobodna Srbija, kao predstraža, neka tampon-zona između Bugarske i Hrvatske. Zato je primio srpskog velikaša Petra Gojnikovića, koji je pobjegao od svog strica kneza Mutimira. Poslije Mutimirove smrti, Petar Gojniković se 891. vraća u Srbiju, svakako, uz hrvatsku pomoć, i dugo je vladao.³⁷

Iz Branimirova razdoblja sačuvala su se četiri natpisa uklesana u kamenu.³⁸ U prvom natpisu, iz Muća Gornjeg kod župne crkve sv. Petra, urezano je Branimirovo ime s datacijom u 888. godinu. Prvi put je uklesana godina u jednom hrvatskom epigrafskom spomeniku. Pronađen je 1871, pa se ta godina uzima kao rođendan starohrvatske arheologije. Drugi je nađen u Ninu, kod crkve sv. Mihovila. U njemu se spominje opat Teudebert, prvi poznati hrvatski opat. Treći potječe iz Ždrapnja kod Skradina, s dijelom Branimirova imena. Četvrti je iz Šopota kod Benkovca. Svakako je najznačajniji, jer se u njemu prvi put spominje u kamenu uklesano hrvatsko ime „DVX CRVATORV(M)”.

37 J. LUČIĆ, *Hrvatska na jadranskom i podunavskom prostoru*, str. 17.

38 F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Zagreb, 1914, str. 123–124. – Duje RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Branimir* (spomenici). Enciklopedija Jugoslavije 2, Zagreb, 1982, str. 400–401. – Ž. RAPANIĆ, *Bilješke uz četiri Branimirova natpisa*, Starohrvatska prosvjeta III, sv. 11, Split, 1981, str. 179–190. – I. GOLDSTEIN, *O latinskim i hrvatskim naslovima hrvatskih vladara do početka XII stoljeća*. Historijski zbornik XXXVI, 1983, str. 141–163. – M. ŠVAB, *Nekoliko napomena uz darove Ive Goldsteina i Zeljka Rapanića o naslovima hrvatskih vladara*, ibidem XXXVII, 1984, str. 280–281. – K. JURIŠIĆ, *Četiri Branimirova natpisa i četiri svećenika arheologa*, Glas Koncila, br. 11, od 27. V. 1979, str. 8. – M. BARADA, *Branimir*, Hrvatska enciklopedija III, Zagreb, 1942, str. 240–241. – K. KRSTIĆ, *Branimir*. Enciklopedija Jugoslavije 2, Zagreb, 1956, str. 177–178. – T. RAUKAR, *Branimir*, Enciklopedija Jugoslavije 2, Zagreb, 1982, str. 400.

Branimir je hodočastio akvilejskom patrijarhu. U evanđelistaru u Cividaleu upisano je njegovo ime i ime njegove žene Maruše: „Branimero comiti, Mariosa cometissa”.³⁹

VIII.

Hrvatska je u Branimirovo doba bila, dakle, zahvaćena velikim događajima i zbivanjima: raščičavali su se crkveno-vjerski, pa i politički, odnosi između Rima i Carigrada; jačao je papinski politički i, nadasve, crkveni autoritet i primat; provodila se crkveno-upravna centralizacija, jedinstvo i ujednačavanje crkvenog prava. Bitnu okosnicu novog pogleda, da ne kažemo vala, u Zapadnoj Crkvi činile su Ps. Izidorove Dekretalije, među kojima je bila i Donatio Constantini. U novom usmjerenju Zapadne Crkve Hrvatska je zauzimala iznimno mjesto. Graničila je sa svijetom Istoka, koji se počinje crkveno-organizacijski odvajati od Zapada. Zapadna je Crkva na taj izazov, kao i na arapske i normanske prijetnje, odgovorila razvijanjem i provedbom čvršće crkvene discipline i okupljanjem pod vrhovnim papinskim autoritetom.

Hrvatska je ostala i priklonila se zapadnom crkveno-političkom krugu. Istodobno je zadržala ne samo prijateljstvo nego i djelotvornu suradnju s najbližim istočnim susjedom – Srbijom.

Velike promjene koje su provedene u Evropi tijekom seobe naroda, kada se stvaralo novo srednjovjekovno političko-etničko i društveno-gospodarsko uređenje, očito humanije od antičkog, nisu izazvale organizacijski i doktrinarni partikularizam u Zapadnoj Crkvi. U novom društvenom uređenju, u kojem nije bilo uzorka, modela kako treba da se razvija, vlast se temeljila na zemljoposjedu. Uzurpacije vlasti i posjeda smjenjivale su se često bez legitimiteta. U tom nemiru stvaranja novog poretka i traženju najboljih društveno-političkih rješenja, morao je izrasti autoritet koji će kako-tako regulirati, pored crkvenog, i javno-pravni život u tadašnjem barbarskom svjetonazoru. Od IX. stoljeća to na Zapadu postaje papa. Hrvatski vladar Branimir dio je, odraz i odjek tog novog legitimiteta u političkom pogledu. Crkva pak u Hrvatskoj i Dalmaciji opredjeljuje se i uklapa u nova organizacijska kretanja kao sastavni dio zapadnih stremljenja i doktrina, premda su još djelovali jaki ostaci starog shvaćanja. U tom smislu Branimirova vladavina predstavlja jedan od međaša hrvatske povijesti.

39 F. RAČKI, *Documenta*, str. 383.

Résumé

LA SITUATION RELIGIEUSE EN CROATIE A L'EPOQUE DU SOUVERAIN BRANIMIR (879–892)

Après avoir présenté l'importance géopolitique de l'Adriatique en tant que partie intégrante de la Méditerranée, l'auteur décrit les événements marquant la seconde moitié du 9e siècle croate: l'incursion arabe sur la côte adriatique croate et les dissensions entre Rome et Constantinople. L'autorité du pape est renforcée par la »Donatio Constantini« et les »Fausses Décrétales« d'Isidore.

Dans ce contexte politique et ecclésial le prince Branimir devient le souverain de la Croatie, après avoir éliminé son prédécesseur Zdeslav, en 879. Il semble que ce dernier projetait de soumettre la Croatie au pouvoir byzantin et à la juridiction de l'Eglise de Constantinople. Il va de soi que la réalisation de ce projet aurait provoqué des changements géopolitiques importants et aurait bouleversé le traité d'Aix-la-Chapelle de 812. Rappelons que ce traité prévoyait l'influence franque sur la Péninsule istrienne et sur la grande partie de la Croatie, tandis que les villes dalmates ainsi que Venise restaient sous l'autorité de Byzance.

Du point de vue international, le Saint-Siège a reconnu le changement sur le trône princier de Croatie et a accordé la légitimité au prince Branimir. C'est dans ce contexte que l'Eglise de Croatie et de Dalmatie est revenue dans le giron de Saint Pierre, c'est-à-dire sous la juridiction de l'Eglise romaine.

L'auteur examine ensuite le problème de l'évêché de Nin et de son titulaire, évêque Théodose. Il considère que l'évêché de Nin a été établi de manière parfaitement légale. Le cas de Théodose illustre une nouvelle politique ecclésiastique: l'évêque de Nin reçoit la consécration épiscopale des mains de Walpertus, archevêque et patriarche d'Aquilée; ce dernier lui accorde, par la suite, l'archevêché de Split. L'application des »Fausses Décrétales« interdisait à certains métropolitains et patriarches de nommer leurs suffragants sans consultation préalable avec le souverain pontife. En effet, le pape Etienne VI (885–891) reproche à ce même Walpertus d'outrepasser ses pouvoirs en nommant les évêques et en accordant le pallium. Pour la même raison, le pape convoque à Rome Théodose afin de lui donner le pallium et l'investir des pouvoirs archiepiscopaux.

A la fin de son travail, l'auteur discute sur le changement politique intervenu à l'époque du souverain Branimir: il s'agit du tribut que les villes dalmates semblent avoir accepté de payer aux souverains croates afin de s'assurer leur protection et la paix. Le rapprochement résolu de Branimir en direction du Saint-Siège représente, selon l'auteur, l'un des événements charnières de l'histoire médiévale de la Croatie.